

Ю. В. Ткаченко,

доцент кафедри конституційного права
України Національного юридичного уні-
верситету імені Ярослава Мудрого, канди-
дат юридичних наук

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В конституційному праві постійно тривають дискусії щодо природи конституційно-правової відповідальності. Її називають і самостійним видом соціальної відповідальності, і отожднюють з політичною відповідальністю, розглядають як певний симбіоз, єдність юридичної, політичної та моральної відповідальності тощо. Але слід підкреслити, що все-таки найбільш правильним є розгляд конституційно-правової відповідальності саме як окремого виду юридичної відповідальності. До такого висновку приводить аналіз її властивостей, ознак.

По-перше, конституційно-правова відповідальність завжди передбачається нормами права. Тобто, її настання передбачене не релігійними, моральними, політичними або іншими соціальними нормами, а саме нормами права, отже нормативною підставою конституційно-правової відповідальності завжди виступає правовий припис. По-друге, конституційно-правова відповідальність є наслідком правопорушення, іншими словами, фактичною підставою настання цієї відповідальності є завжди вчинення правопорушення. Дана ознака чітко говорить про ретроспективний характер конституційно-правової відповідальності. По-третє, вона має чіткий законодавчо встановлений процесуальний характер її реалізації. Конституційно-правова відповідальність не може здійснюватися кожен раз в якомусь новому варіанті поведінки суб'єктів правовідносин, оскільки ці варіанти передбачені в законі. По-четверте, конституційно-правова відповідальність пов'язана, як правило, з державно-владною діяльністю, оскільки реалізуватися інакше ніж як через діяльність органів державної влади або органів місцевого самоврядування вона не може. По-п'яте, конституційно-правова відповідальність має примусовий характер, тобто її реалізація забезпечується примусовою силою держави. По-шосте, дана відповідальність має визначений вид і зовнішню форму, тобто її реалізація не може протікати, наприклад, у свідомості суб'єкту.

І нарешті, останнє, конституційно-правова відповідальність завжди призначається відповідно до санкції правової норми і, таким чином, наслідки, які відчуває на собі суб'єкт відповідальності є саме правовими. Можна відмітити, що у деяких випадках вони можуть мати додатковий, наприклад, політичний або моральний характер, але тільки додатковий, основні ж наслідки є завжди правовими.

Таким чином, усі вказані вище ознаки конституційно-правової відповідальності, свідчать про те, що вона є саме видом юридичної відповідальності. Разом із тим, необхідно відзначити, що конституційно-правова відповідальність поряд з вказаними вище основними, характерними ознаками (властивостями) має також додаткові, специфічні ознаки (особливості), їх ще можна назвати кваліфікаційні, тому що вони визначають, кваліфікують її саме як окремий та самостійний вид юридичної відповідальності.

Важливим моментом, який підкреслює особливий характер конституційно-правової відповідальності, є порядок, процес її реалізації. Так, основним способом реалізації даного виду юридичної відповідальності, як і будь-якого іншого її виду, є судовий порядок. Разом із тим, конституційно-правова відповідальність може реалізовуватися шляхом прийняття рішення компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, а також шляхом використання форм безпосереднього народовладдя.

Конституційно-правова відповідальність відрізняється від інших видів юридичної відповідальності наявністю своїх власних, особливих санкцій. Деякі із них можна вказати: а) дострокове реформування або розформування підконтрольного органу; б) обмеження, позбавлення спеціального статусу; в) тимчасова або повна заборона діяльності; г) відставка або усунення з поста; д) визнання нормативно-правового акту неконституційним та ін. Як видно, таких правових наслідків в інших видах юридичної відповідальності не зустрічається.

Важливим моментом, що вирізняє конституційно-правову відповідальність від інших видів юридичної відповідальності є те, що вона досить часто має політичне забарвлення. Це обумовлюється тим, що переважна більшість її проявів протікає саме у політико-правовій сфері життя суспільства.

Особливістю конституційно-правової відповідальності є також те, що правові підстави цього виду відповідальності містяться не у єдиному спеціальному законі (кодексі), як це властиве іншим видам юридичної відповідальності, а у Конституції та поточному конституційному законодавстві України.

Як визначалося вище, правовими підставами настання конституційно-правової відповідальності є конституційно-правові норми, а фактичною підставою – вчинення відповідним суб'єктом конституційного правопорушення (делікту). Конституційний правопорушення (делікт) – це винна, суспільно-небезпечна дія (бездіяльність) суб'єкта конституційно-правових відносин, яка не відповідає вимогам конституційно-правових норм, а в деяких випадках політико-правовому статусу (положенню) цього суб'єкта і яка тягне за собою застосування мір конституційно-правової відповідальності.

Конституційне правопорушення (делікт) має відповідний склад: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Об'єктом конституційного правопорушення виступають певні матеріальні або нематеріальні блага, цінності яким завдається або може завдатися шкода. Серед об'єктів конституційно-правової відповідальності є такі «традиційні» для юридичної відповідальності, як власність, здоров'я, майно тощо, та ціла низка особливих об'єктів – територія, суверенітет, влада, розподіл повноважень та ін.

Об'єктивна сторона характеризує конституційний делікт зовні, тобто розкриває саме діяння й ті наслідки, з якими пов'язаний збиток, заподіяний об'єкту конституційного делікту. Важливим елементом об'єктивної сторони є протиправність поведінки (діяльності) суб'єкта конституційного права. Протиправними визнаються ті діяння, які не відповідають вимогам конституційних норм. Але поряд із цим необхідно відзначити, що у певних випадках об'єктивна сторона може проявлятися у формі невідповідності поведінки (діяльності) не стільки конституційно-правовим приписам, скільки політико-правовому статусу (положенню) суб'єкта конституційно-правових відносин. Як правило, це зовні проявляється у вигляді неналежного виконання органом публічної влади або їх посадовою особою своїх конституційних функцій та повноважень. Це означає, що формальної невідповідності діяльності (поведінки) суб'єкта нормам конституційного права може не бути, але повинна бути їх якісна невідповідність, яка обумовлюється статусом суб'єкта, його призначенням в механізмі державної влади, в політико-правовій системі держави в цілому (діяльність була неефективною, малоактивною, нераціональною та ін.).

Суб'єктом конституційно-правової відповідальності є учасники суспільних відносин, що наділені конституційною правосуб'єктністю і, зокрема, деліктоздатністю – можливістю нести юридичну відповідальність за свої протиправні вчинки. Ними є: держава в цілому; органи державної влади (у тому числі і Президент, як одноосібний орган влади); народні депутати України; місцеві ради; об'єднання громадян: політичні партії, і громадські організації; фізичні особи: громадяни України, в тому числі й ті громадяни, які мають специфічний правовий статус осіб, що претендують на зайняття виборних посад (кандидати у депутати, кандидати на пост Президента України) та ін. Особливістю конституційно-правової відповідальності є те, що основними відповідальними особами виступають саме вищі органи державної влади. В інших видах юридичної відповідальності, як правило, основними відповідальними суб'єктами є фізичні особи або недержавні юридичні особи.

Суб'єктивною стороною складу конституційного делікту є передусім вина, яка відображає певне внутрішнє психічне ставлення суб'єкта до своєї протиправної поведінки та її наслідків. Особливістю вини в конституційно-правовій відповідальності є те, що це поняття є не тільки психологічним, а і соціально-політичним. Цим пояснюється те, що суб'єкти конституційного права несуть відповідальність перед державою та суспільством не тільки за пряме порушен-

ня конституційно-правових приписів, але й за несумлінне ставлення до реалізації свого політико-правового статусу, за неналежне здійснення своїх конституційних функцій та задач. Досить часто в конституційному праві вина асоціюється з наявністю у суб'єкта можливості належним чином виконати свої конституційні функції та задачі і неприйняттям ним всіх необхідних засобів для того, щоб не допустити конституційного правопорушення. Отже, соціально-політичний аспект суб'єктивної сторони правопорушень у конституційному праві залежить від характеру суб'єктів правопорушень.

Останньою особливістю конституційно-правової відповідальності можна назвати те, що настання наслідків для її суб'єктів має на меті, насамперед, захист конституції, конституційного ладу, основних прав і свобод людини та громадянина. Це також відрізняє конституційно-правову відповідальність від інших видів юридичної відповідальності.

Як висновок: конституційно-правова відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, що забезпечується примусовою силою держави та українського народу, має законодавчо встановлений порядок реалізації, сутність якої проявляється в необхідності зазнавати суб'єктом, що вчинив конституційно-правове правопорушення (делікт), несприятливих правових наслідків, безпосередньо передбачених конституційним законодавством, з метою захисту Конституції, стабільності конституційного ладу, прав і свобод особи в Україні.

О. Я. Трагнюк,

доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ДОКТРИНА УКРАЇНИ ЩОДО УЧАСТІ У СНД

Становлення правової доктрини будь-якої держави є відображенням об'єктивних процесів її розвитку на певному історичному етапі. Зміни у суспільних відносинах як у середині країни, так і поза її межами впливають на формування поглядів щодо основних функцій держави і права, визначають розуміння тих чи інших правових категорій та їх роль у конкретних умовах існування держави.

Після розпаду Радянського Союзу Україна, як і інші нові незалежні держави, що утворилися на місці союзних республік опинилися перед низкою проблем, які потребували свого нагального вирішення. Передусім це зміна свого економічного ладу і перехід до ринкової системи господарювання, побудова демократичних інститутів, створення системи права, що відображала б загально юри-